

میزان ادغام تهران در فرآیند جهانی شدن

پرویز آقایی*

احمد پورا احمد**

سعید ضرغامی***

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۰۲/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۰۷/۱۴

چکیده

جهانی شدن به‌عنوان یکی از مهم‌ترین بحث‌های علمی قرن بیست و یکم مطرح است و شهرها در رقابت شدید با یکدیگر سعی می‌کنند وارد این چرخه‌ی جهانی شوند. جهانی شدن می‌تواند اثرات مثبت و منفی بسیاری را بر شهرها و علی‌الخصوص کلانشهرها بر جای بگذارد با توجه به پیچیدگی‌های نظام‌های شهری، ارزیابی میزان تاثیرات جهانی شدن بر یک شهر کار دشواری است و متخصصان شهری شاخص‌های مختلفی را بر حسب هر کدام از ابعاد جهانی شدن بیان کرده‌اند. در تحقیق حاضر، محققین، از پنج شاخص (جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، حجم تجارت بین‌الملل، کریدورهای هوایی، تعداد بانک‌های خارجی و ضریب نفوذ و سرعت اینترنت) برای ارزیابی میزان ادغام کلانشهر تهران در فرآیند جهانی شدن استفاده کرده‌اند. شاخص‌هایی که در تحقیق حاضر از آن استفاده شده است بر اساس شاخص‌هایی است که نشریه سیاست خارجی کرنی آن را ارائه داده است. روش کار توصیفی-تحلیلی و به‌صورت مطالعه تطبیقی است و سعی شده است تا جدیدترین آمار و اطلاعات مربوط به تهران گردآوری شود. جامعه آماری در تحقیق حاضر استان تهران می‌باشد و در ارزیابی هر کدام از شاخص‌ها، تهران را با سایر کلانشهرها قیاس کرده‌ایم. نتایج تحقیق حاکی از آن است که تهران نتوانسته است خود را به‌عنوان شهر جهانی معرفی کند و کمترین شواهد جهانی شدن در آن دیده می‌شود. این درحالی است که بسیاری از کلانشهرهای جهان در حال توسعه توانسته‌اند سهم خود را از تاثیرات جهانی شدن افزایش دهند و در نهایت پیشنهادهایی جهت ادغام هرچه بیشتر تهران در فرآیند جهانی شدن و بهره‌گیری از تاثیرات مثبت آن ارائه گردیده است.

کلمات کلیدی: جهانی شدن، شهرهای جهانی، شاخص‌های جهانی شدن، شبکه شهرهای جهانی، کلانشهر تهران

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

* دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی parviz.aghaei7@gmail.com

** استاد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تهران

*** دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی

مقدمه

ریشه جهانی شدن را می‌توان به عمق تاریخ بشر و به زمان‌های قدیم مربوط دانست. اینکه مولف یا خواننده کدام بعد از جهانی شدن را مورد توجه داشته باشد، بر بحث ریشه تاریخی این موضوع موثر خواهد بود. مثلاً اگر منظور از جهانی شدن را به هر نوع تحرک گسترش طلبانه جهانی (مثبت یا منفی) و هر تلاش تمامیت خواهانه معنی کنیم، منشا آن را می‌توان به تمدن‌های قدیم، ادیان و ایدئولوژی‌ها و حتی لشکرکشی‌های شاهان و امپراطوری برای تسخیر عالم مرتبط ساخت (اکسفورد باری، ۱۳۸۱: ۲۷۳). در این صورت تلاش مداخله‌گرایانه‌ی مرکانتلیست‌ها در قرن ۱۶ میلادی و تحرکات کشورهای استعمارگر در قرن‌های بعد نیز می‌تواند پرتوهایی از جهانی شدن محسوب گردد. شاید به‌خاطر همین باشد که برخی از محققان و مورخان اقتصادی آغاز جهانی شدن را سال ۱۸۱۵ می‌دانند. که در آن یک سلسله لشکرکشی‌ها در اروپا و آمریکا به وقوع پیوست. همچنین گروهی در دهه ۱۸۸۰ که در آن ملی‌گرایان افراطی کشورهای پیشرفته به استعمار جوامع ضعیف می‌پرداختند برهه‌ای از جهانی شدن قلمداد می‌کنند (محسنی، ۱۳۸۰: ۱۱۵).

جهانی شدن پدیده جدیدی نیست، آنچه جدید است، سرعت، مقیاس، دامنه و پیچیدگی ارتباطات جهانی امروز است (گزارش جهانی سکونتگاه‌های انسانی، ۲۰۰۱: ۷). از دهه ۱۹۹۰ میلادی مفهوم جهانی شدن رایج گردید و به مفهوم مسلط در دوران معاصر تبدیل شد. در ظاهر امر، جهانی شدن یعنی ره سپردن تمامی جوامع به سوی جهانی وحدت یافته که در آن همه چیز در سطح جهانی مطرح و نگریسته می‌شود. اما در واقع، جهانی شدن به معنای آزادی مطلق کسب و کار، برداشته شدن تمامی موانع برای جریان یافتن سهل و آسان سرمایه و نفوذ آن در تمامی عرصه‌ها و حرکت روان اطلاعات، امور مالی، خدمات و بالاخره تداخل فرهنگ‌ها آن هم به سوی یکسان‌شدگی و یکدستی است که تمامی این امور در مقیاس جهانی رخ می‌دهد (ایران‌زاده، ۱۳۸۰: ۱۶). رونالد رابرتسون جهانی شدن را هم فشرده شدن جهان و تبدیل آن به مکان واحد جهانی می‌داند. او جهانی شدن را یک فرآیند کم و بیش مستقل معرفی می‌کند که منطق، جهت و نیروی محرک خود را دارد (رابرتسون، ۱۳۸۵: ۱۲). مالکوم واترز در تعریف جهانی شدن می‌گوید: جهانی شدن فرآیندی است که در آن قید و بندهای جغرافیایی که بر روابط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جوامع سایه افکنده‌اند، از بین می‌رود و مردم به‌طور آگاهانه از کاهش این قید و بندها مطلع می‌شوند (واترز، ۱۳۷۹: ۱۲).

در فرآیند جهانی شدن، در برخی شهرها، نقش‌های جدیدی ظهور کرده و گاهی نقش‌های گذشته در مقیاس جهانی ارتقاء یافته است. خصیصه اصلی این تحولات، توسعه فعالیت‌های بخش خدمات و فراملی- جهانی شدن مقیاس تاثیرگذاری این عملکردهاست. بخش مهمی از تحولات نقش شهرها، نتیجه انتظارات فرآیندهای اقتصاد جهانی شهرهاست. در دوره جهانی

شدن "شبکه‌های جهانی تولید، سرمایه، تجارت و مهاجرت نیازمند نقاطی گره‌ای هستند که زیر ساخت‌ها، اطلاعات و منابع مالی برای فعالیت این شبکه‌ها را فراهم آورند" (Breitung & Gunter, 2006:86).

براساس نتایج تحقیقات انجام گرفته در این حوزه، ظهور شهرهای جهانی محدود به جهان توسعه یافته نبوده بلکه با ساختار سلسله مراتبی و بر اساس تقسیم کار جهانی بخشی از کلان شهرهای جهان در حال توسعه را نیز شامل می‌شود. در این صورت با مشاهده تحولات اخیر جای این سؤال است که جایگاه منطقه کلان شهری تهران در تحولات جهانی شدن چگونه است؟ و به عبارتی اگر کلان شهر و مناطق کلان شهری به عنوان موتور محرک توسعه اقتصادهای ملی در عصر جهانی شدن محسوب می‌شوند (اسکات، ۱۳۸۴:۱۷). آیا تهران توانسته است جایگاه خود را در سطح بین‌المللی ارتقاء دهد؟ برای بررسی این موضوع مقاله حاضر پیرامون این پرسش سازمان یافته است:

۱- بر اساس شاخص‌های جهانی شدن، تهران تا چه میزان توانسته است خود را به‌عنوان یک شهر جهانی مطرح کند؟

فرضیه تحقیق

۱- به نظر می‌رسد تهران نتوانسته است در شبکه شهرهای جهانی، خود را به عنوان یک کلانشهر جهانی معرفی کند.

مراحل و روش تحقیق

برای سنجش و پاسخگویی به سوال تحقیق، از مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی استفاده می‌کنیم که بسیاری از متخصصان جهانی شدن بر سر آن توافق دارند. البته بیشتر شاخص‌هایی که محققین در تحقیق خود به کار می‌گیرند، بر اساس شاخص‌های نشریه سیاست خارجی و دفتر مشاوره بین‌المللی کرنی است.

روش تحقیق برای تبیین وضع موجود و یافتن پاسخ به سؤال تحقیق، روش توصیفی-تحلیلی است که در یک کلیت منطقی در قالب فرایند علمی تحقیق صورت می‌پذیرد. به این ترتیب که با گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و مطالعه محتوای اسناد و منابع فارسی و لاتین، متون و آمارهای مرتبط استخراج و سپس با رویکرد توصیفی و تحلیلی و به‌صورت تطبیقی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است جامعه آماری در تحقیق حاضر شامل محدوده منطقه کلان شهری استان تهران می‌باشد.

مبانی نظری تحقیق

مانوئل کاستلز در کتاب عصر اطلاعات، جهانی شدن را نوعی ظهور اطلاعات می‌داند که در ادامه حرکت سرمایه‌داری، پهنه اقتصاد جامعه و فرهنگ را در بر می‌گیرد (کاستلز، ۱۳۸۰: ۴۰). دیوید هاروی جهانی شدن را فشردگی زمان و مکان معرفی می‌کند که در کتاب وضعیت پست مدرنیته این فرآیند را در یک نمودار نشان می‌دهد که چهار نقشه از کره زمین را طی زمان به تصویر کشیده است (Harvey, 1989: 241). آنتونی گیدنز فرآیند جهانی شدن را با توسعه جوامع جدید مرتبط می‌سازد. از نظر گیدنز جامعه مدرن بعد از اروپای فئودال و یا نمونه‌های جدیدتر آن اطلاق می‌شود که دارای چهار ویژگی نهادی و سازمانی است (Giddens, 1987: 55-63). می‌توان گفت جهانی شدن نظریه‌ای است که بعد از افول پارادایم‌های دو قطبی بر جهان، ارائه شد و جغرافیای توسعه را با تغییراتی نوین مواجه ساخت (فنی، ۱۳۸۸: ۹۲). جهانی شدن واقعیتی کلی است که ابعاد مختلف سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و... را شامل می‌شود و در واقع باید آن را به مثابه یک نظام اجتماعی نوین دید که کارکردهای مختلفی در ابعاد گوناگون دارد. بسیاری از صاحب‌نظران بر این باورند که جهانی شدن بیشتر جنبه اقتصادی دارد و یکی از برجسته‌ترین تحولاتی که در سالهای اخیر به وقوع پیوسته همگرایی و ادغام اقتصادهای ملی در اقتصادهای جهانی بوده است که در پی پیشرفت‌های تکنولوژیک و فناوری اطلاعات و در بستری از سیاست‌های آزاد سازی به پیش رفته است. از آنجا که جهانی شدن فرایندی چند بعدی است، منطقی است که شاخص‌های مختلفی نیز برای آن وجود داشته باشد که هر یک ابعاد مختلفی از آن را پوشش دهد.

سازن ظهور شهرهای جهانی و اهمیت‌یابی اقتصادی آن‌ها در سه دهه اخیر را ناشی از ظهور سرمایه‌های سیال شرکت‌های چند ملیتی و سازماندهی تولیدات آن‌ها در مقیاس جهانی به مدد پیشرفت‌های فناوری اطلاعات عنوان کرده است. او یک روند معطوف به سازمان اقتصادی یکپارچه ولی پراکنده جهانی را شناسایی می‌کند که پیامد آن نقش استراتژیک نوین برای مادر شهرها به‌عنوان سمت‌های فرماندهی بسیار متمرکز اقتصاد جهانی بوده است (احمدی، ۱۳۸۷: ۱۳۷).

مانوئل کاستلز پیامد فضایی جهانی شدن را در شهر اطلاعاتی جستجو می‌کند. به بیان کاستلز اقتصاد اطلاعاتی - جهانی پیرامون مراکز فرماندهی و کنترل سازمان یافته که توانایی هماهنگی، نوآوری و مدیریت فعالیت‌های درهم تنیده شبکه‌های شرکت‌ها را دارا هستند. این وجه تولید الگوی فضایی متفاوتی را ایجاد کرده است که ویژگی آن پراکندگی و تمرکز هم زمان خدمات پیشرفته است. این خدمات سهم خود را در اشتغال و تولید ناخالص داخلی بیشتر کشورهای به‌نحو چشمگیری افزایش داده‌اند و در کلان شهرهای پیشتاز جهان بیشترین رشد اشتغال و بیش ترین نرخ سرمایه‌گذاری را به خود اختصاص داده‌اند. این خدمات فراگیر بوده و

به جز سیاه چاله های حاشیه نشین^۱ در سرتاسر سیاره زمین پخش شده‌اند (کاستلز، ۱۳۸۰:۱۳۰).

جغرافیدان اقتصادی جهانی شدن را به معنای انتقال و تغییر در مکان فعالیت اقتصادی در پی انقباض و کاهش مسافت‌ها و فاصله‌ها می‌دانند. این انقباض به دنبال کاهش در موانع طبیعی و کاهش در موانع مصنوعی ایجاد شده است. کاهش در موانع طبیعی ناشی از انقلاب تکنولوژیکی (انقلاب در صنعت حمل و نقل و انقلاب در تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات) بوده و کاهش در موانع مصنوعی به واسطه مقررات زدایی و آزادسازی تجاری و آزادسازی در بازارهای مالی و پولی تحقق پیدا کرده است. (Crafts, 2011: 102).

شاخصهای جهانی شدن و شهرهای جهانی

جهانی شدن مفهومی است چند بعدی که ابعاد مختلف حیات انسانی از جمله ابعاد اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و زیست محیطی را شامل می‌شود. بنابراین در یک معنای کلی می‌توان جهانی شدن را افزایش وابستگی متقابل اجزاء دور از هم (اعم از انسانها، کشورها، شرکتها و غیره) دانست. اما چگونه می‌توان این سطوح وابستگی متقابل را اندازه‌گیری کرد و پیامدهای گوناگون آن را مورد ارزیابی قرار داد؟ میزان مشارکت یک کشور خاص از جنبه‌های مختلف در فرایند جهانی شدن چگونه مشخص می‌شود؟ و از چه راهی می‌توان مطمئن شد که جهانی شدن پدیده‌ای است واقعی و در حال وقوع و نه انگاره‌ای ذهنی و افسانه‌ای؟ و بالاخره چگونه می‌توان دریافت که آیا در دنیای واقعی، جهانی شدن در حال گسترش و پیشرفت است یا برعکس. بدون تردید، ارائه پاسخ منطقی به اینگونه سوالات مستلزم در اختیار داشتن شاخص مناسب از جهانی شدن می‌باشد.

جدول ۱. مؤلفه‌ها و شاخص‌های نشریه سیاست خارجی و دفتر مشاوره بین‌المللی کرنی برای سنجش جهانی شدن

ردیف	مؤلفه	شاخص
۱	اقتصادی	حجم تجارت بین‌الملل، میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی.
۲	سیاسی	تعداد سفارت خانه در کشورها، عضویت در سازمان‌های بین‌المللی.
۳	فنی	تعداد کاربران اینترنت.
۴	فردی	ارتباط تلفنی بین‌الملل، تعداد جهانگردی و مسافرت بین‌المللی.

منبع: (جعفری صمیمی، ۱۳۸۱: ۱۷۲)

^۱ Black Holes

گرچه جهانی شدن بر شهرهای مختلفی در گستره وسیعی از کره زمین تأثیر گذاشته است، ولی برخی شهرها دارای پیوندهای قویتری با فرایندهای جهانی شدن به‌خصوص در عرصه اقتصاد جهانی هستند. شناخت این شهرها همواره از محورهای مطالعاتی مورد علاقه در نظریه شهر جهانی بوده است. با وجود تلاش‌های گسترده برای تعیین معیارهایی برای شناخت و تفکیک این شهرها، تاکنون مبنای نظری و تجربی محکمی برای شناخت شهرهای جهانی فراهم نشده است. یکی از منابع مهم برای شناخت خصوصیات شهرهای جهانی، توصیفات و تعاریفی است که توسط محققان مختلف ارائه می‌شوند. قدیمی‌ترین توصیف از شهر جهانی توسط پاتریک گدس (۱۹۱۵) ارائه شد که آنها را مرکز انجام مهم‌ترین فعالیت‌های اقتصادی جهان معرفی کرد. پس از آن پیترو هال در سال ۱۹۶۶، شهرهای جهانی را مراکز قدرت سیاسی در سطوح ملی و بین‌المللی، محل استقرار ادارات مرتبط با دولت، مراکز تجارت ملی و بین‌المللی، مراکز حمل‌کالاهای کشورهای مربوطه و همسایه، مراکز ارائه خدمات بانکی، بیمه و خدمات مالی مربوطه، مراکز تولید و ارائه خدمات پیشرفته در زمینه‌های پزشکی، حقوق، آموزش عالی، کاربرد دانش علمی در فن‌آوری، مراکز گردآوری و انتشار اطلاعات از طریق نشریات و رسانه‌ها، مراکز مصرف‌انبوه کالاهای لوکس و غیر آن، مراکز هنر، فرهنگ، سرگرمی، و سایر فعالیت‌های گوناگون دیگر توصیف کرد (Hall 2005: 6). با تشدید فرایندهای جهانی شدن و تأثیرات آن بر شهرها، تعاریف شهر جهانی نیز ارتباط بیشتری با پاسخ شهرها به جهانی شدن می‌یابند. در این دوره جان فریدمن شهر جهانی را مکان استقرار مراکز بزرگ مالی، ادارات شرکت‌های فراملی، مؤسسات بین‌المللی با رشد سریع خدمات کسب و کار، استقرار کارخانه‌های مهم، گره‌های حمل و نقلی مهم و جمعیت زیاد توصیف کرد (Friedman, 1999: 320). در تعریف فریدمن به ماهیت اقتصادی شهرها بیشتر از قبل توجه شد. وی در سال‌های بعد، شهر جهانی را فضایی کوچک‌تر از کل جهان برای انباشت سرمایه و همچنین فضاهای شهری بزرگ با تعاملات اقتصادی و اجتماعی فشرده معرفی کرد.

نقش و جایگاه کلان‌شهر تهران در سیستم جهانی شدن

بدون شک امروزه پس از کشورها، مهم‌ترین واحدهای فضایی فعالیت‌های اقتصادی-اجتماعی بشر، کلانشهرها می‌باشند. کلانشهرها در پیوندهای فضایی نوینی، قلمروهای پیوسته و گسسته گسترده‌ای به وجود آورده و به محورهای گردش توسعه به دور خود بدل شده‌اند. شاید با اطمینان بتوان گفت که در تمامی کشورهای گیتی، سهم در تولید ملی کلانشهرها به مراتب بیش از سهم جمعیت آنهاست (Zhang, 2010: 57). ویژگی‌های کلانشهرهای گره‌گاهی در مطالعات وسیعی که طی دهه‌های اخیر در جهان انجام شده است، نشان می‌دهد که در خارج از نظام قدرت کلاسیک و سلطه جهانی در قرن گذشته، با تمهیدات

هوشمندانه‌ای کلانشهرهایی توانسته‌اند در فضای جریان‌ها نقش آفرینی کنند و پیش‌تاز توسعه ملی کشور نیز شوند (صرافی و محمدی، ۱۳۸۹: ۵۷-۵۲).

روشها و شاخصهای شناسایی شهرهای جهانی و اندازه‌گیری میزان جهانی شدن نیازمند یک انجمن استاندارد بین‌المللی است که تاکنون بصورت کامل شکل نگرفته ولی اغلب ملاکهای اقتصادی و نقش IT در آن ملاک سنجش قرار گرفته است. (Aribas & Perez, 2008: 127).

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی یکی از اصلی‌ترین نموده‌های "جهانی شدن" است. امروزه اقتصاددانان و دولت‌ها همگی بر اهمیت حیاتی سرمایه‌گذاری خارجی اتفاق نظر دارند. از دید آنها این مسأله به نیرویی، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، برای ایجاد طیف وسیعی از تحولات اقتصادی به‌حساب می‌آید (Aghaei, 2013: 3).

امروزه بسیاری از کشورهای جهان به‌واسطه‌ی عدم تکافوی منابع داخلی برای سرمایه‌گذاری، تمایل شدیدی به جذب سرمایه‌های خارجی پیدا کرده‌اند. سرمایه‌گذاری خارجی معمولاً در دو قالب، سرمایه‌گذاری سهام‌دارانه خارجی (FDI) و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) صورت می‌گیرد. گزارش آنکتاد در سال ۲۰۰۵ نشان می‌دهد که رتبه ایران در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بین ۱۴۰ کشور جهان ۱۳۰ است. که عدم اطمینان و بی‌ثباتی سیاسی و اقتصادی می‌تواند یکی از دلایل اصلی عدم موفقیت ایران در جذب آن باشد. سهم ناچیز کشور از سرمایه‌های خارجی در منطقه کلان شهری تهران نیز مشهود است، براساس اطلاعات ارائه شده از سازمان سرمایه‌گذاری و کمکهای اقتصادی و فنی ایران در تیر ماه ۱۳۸۶ کل سرمایه‌گذاری خارجی تحت پوشش قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی در طول سال‌های ۷۲-۸۶ در استان تهران حدود ۱/۷۷۵ میلیون دلار و به‌طور متوسط سالیانه رقمی ناچیز حدود ۱۰۰ میلیون دلار بوده است. طبق اعلان و انتشار رسمی گزارش جهانی سرمایه‌گذاری سال ۲۰۱۳ کنفرانس توسعه و تجارت سازمان ملل متحد (آنکتاد)، تهران تنها توانسته است با جذب ۱۱۸ میلیون دلار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (بدون نفت و گاز)، در میان استانهای کشور حائز رتبه سوم شود.

جدول ۲. آمار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در تهران، سالهای ۱۳۸۵-۱۳۹۱، به هزار دلار

سال	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
تهران	۱۴۳.۸۱۱	۱۲۷.۹۷۰	۱۳۱.۹۵۷	۲۹.۹۸۲	۱۱۱.۶۱۶	۱۳۵.۰۸۷	۱۱۸.۵۵۶

منبع: www.iio.oietai.ir / سازمان سرمایه‌گذاری و کمکهای اقتصادی و فنی ایران.

این در حالی است که حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در استانبول در سال ۲۰۰۲ به ۸۲۴۷ میلیون دلار و همچنین در سال ۲۰۰۴ در منطقه کلانشهری سئول حجم سرمایه‌گذاری خارجی به ۶۲۰۲ میلیون دلار رسید. با توجه به اهداف چشم‌انداز ۲۰ ساله که در آن از ایران به عنوان قدرت اول منطقه یاد می‌شود، در جذب سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی باید تلاش‌های بیشتری شود.

حجم تجارت خارجی

میزان حجم صادرات و واردات در منطقه کلانشهری تهران نشانگر مصرف‌گرایی شدید در استان تهران می‌باشد به طوری که حدود ۲۵ برابر صادرات در منطقه کلانشهر تهران با واردات کالا مواجه هستیم. این در حالی است که در شهرهای استانبول و سئول نوعی توازن میان واردات و صادرات کالا وجود دارد.

جدول ۳. صادرات کالا در استان تهران در سالهای ۸۸ و ۸۹

واردات سال ۸۹	صادرات سال ۸۹		صادرات سال ۸۸	
	ارزش (دلار)	وزن (کیلو گرم)	ارزش (دلار)	وزن (کیلو گرم)
۵۱.۰۰۰.۰۰۰.۰۰۰	۶۴۹.۹۴۲.۱۰۰	۲.۲۷۳.۳۶۳.۰۴۹	۵۳۵.۵۵۱.۴۶۵	۱.۸۵۱.۴۹۹.۸۳

منبع: www.tehranexpor.com (سازمان توسعه و تجارت خارجی استان تهران).

جدول ۴. حجم تجارت بین الملل کلان شهرهای منتخب در مقایسه با تهران در سال ۲۰۰۴

(میلیارد دلار)

تهران	استانبول	سئول	نام کلانشهر
۱.۲۲۶	۴۱.۳۹۷	۳۰	میزان صادرات
۶.۲۱۵	۶۹.۸۸۳	۴۸.۵	میزان واردات
۷.۴۴	۱۱۱.۲۸	۷۸.۵	حجم تجارت
۱۶.۸	۵۸.۸	۱۶.۵	درصد از تجارت ملی

منبع: گزارش عملکرد فرا بخشی برنامه سوم توسعه استان، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان تهران ۱۳۸۵.

در تحقیق انجام شده توسط تیلور و همکاران در سال ۲۰۰۰، کلانشهرهایی مانند استانبول، سئول، جاکارتا و شانگهای در شبکه شهری جهانی دارای جایگاه بوده‌اند در حالی که در این لیست تهران دارای کمترین شواهد جهانی شدن می‌باشد و در رده‌ی آخر قرار دارد. یکی دیگر از شاخص‌های جهانی شدن، ترافیک و حمل و نقل هوایی در سطح بین المللی می‌باشد. امروزه با گسترش صنعت توریسم این مسئله اهمیت خود را بیشتر نمایان کرده است.

از نظر ویتلوکس و وریکن، ترافیک هوایی به دلیل توانایی پاسخگویی به نسبت سریع از لحاظ عرضه و تقاضا، شاخص مناسبی برای ارزیابی ویژگی جهانی بودن شهرهاست (تاجبخش، ۱۳۸۵: ۲۶).

بررسی‌های که به وسیله این افراد در مورد توزیع جریانهای مسافران هوایی در مورد ۲۹۰ شهر بر مبنای داده های ۸ ماهه اول سال ۲۰۰۱ انجام گرفته ۱۵۰ شهر برتر جهان را به عنوان شهرهای کانونی در جا به جایی تعداد مسافران هوایی از زیر ۲ میلیون تا بالای ۳۰ میلیون رتبه بندی کرده که هشت شهر منطقه خاورمیانه در بین این شهرها قرار دارد که تهران جزو آنها نیست (Witlox et al, 2004: 17). این در حالی است که در چند سال گذشته فرودگاههای منطقه مانند فرودگاه دبی و استانبول توانسته اند خود را در سطح بین المللی نشان دهند و به عنوان کریدورهای حمل و نقل در سطح جهان مطرح شوند. با توجه به موقعیت ممتاز ایران در خاورمیانه و قرار گرفتن در مسیر اروپا و خاور، اگر زیرساخت های مناسب برقرار گردد می تواند موقعیت خود را ارتقا بخشد.

تعداد بانک های خارجی

بانکداری جهانی همانند بسیاری دیگر از فعالیت های جهانی، در شهرهای جهانی متمرکز است (نصیری، ۱۳۸۸: ۱۰۲) و به عنوان یکی از شاخص های جهانی شدن نشان دهنده ارتباط اقتصادی شهرها و کشورها با یکدیگر است.

در سال ۲۰۰۹ در تهران تعداد ۴۰ شعبه بانک خارجی وجود دارد که این رقم در قیاس با کشورهای توسعه یافته که میانگین تعداد آن ۱۷۸ شعبه و همچنین در قیاس با کشورهای در حال توسعه که میانگین تعداد آن به ۷۶ شعبه می رسد، قابل مقایسه نیست.

جدول ۵. تعداد بانک های جهانی در کشورهای آسیایی و کشورهای در حال توسعه

شهر	تعداد بانک
سانو پائولو	۸۰
دهلی	۴۷
هنگ هنگ	۱۱۶
سنگاپور	۱۰۳
شانگهای	۷۶
تهران	۴۰
میانگین	۷۶

منبع: (نظریان، اصغر: ۱۳۸۹)

سرعت و ضریب نفوذ اینترنت

میزان استفاده از فناوری‌های جدید ارتباطات در همه عرصه‌ها در پایان قرن بیستم نسبت به ۲۰ سال قبل از آن، بیش از ۴ برابر شده و امکان مبادله پیام‌ها و نشانه‌های فرهنگی افزایش یافته است. به علاوه این زیرساخت‌ها شرایط ایجاد بازار جهانی محصولات فرهنگی را که تعداد مشخصی از شرکت‌های بزرگ آن را اداره می‌کنند، به وجود آورده است (نصیری، ۱۳۸۸: ۲۶). در بازار جهانی استفاده از اینترنت، امکان مبادلات سریع را فراهم کرده است.

ضریب نفوذ اینترنت در کل کشور در سال ۸۹ برابر با ۷.۱۴ درصد می‌باشد که این ضریب نفوذ برای استان تهران ۲۳.۱ درصد است، این مقدار در سال ۸۷ برابر با ۱۸.۷ بوده است. متوسط ضریب نفوذ اینترنت در کشورهای توسعه یافته بالاتر از ۸۰ درصد می‌باشد. (برای ارزیابی این شاخص، درصد افرادی را که در ۱۲ ماه قبل حداقل ۱ بار از اینترنت استفاده کردند را محسوب می‌کنیم). همچنین سرعت اینترنت در کشور در سال ۸۹ برابر ۰.۴۳ مگابایت بر ثانیه، در اروپا ۶.۴۷ مگابایت بر ثانیه، در آمریکای شمالی ۱۴.۶ مگابایت بر ثانیه و در آفریقا ۱.۱۶ مگابایت بر ثانیه می‌باشد (www.tehran.ir).

جدول ۶. شاخص سرعت اینترنت در شهرهای منتخب (۲۰۰۷)

شهر	سرعت اینترنت خانگی (مگابایت بر ثانیه)	حداکثر سرعت اینترنت (مگابایت بر ثانیه)
توکیو	۲	۶۳
لندن	۵	۵۰
نیویورک	۲.۳	۱۰۰
آنکارا	۳	۱۵
مکزیکوسیتی	۱	۶
کوالالمپور	۲	۱۰
تهران	۲۷ کیلوبیت	۰.۹

Source: www.yazdit.mihanblog.com

مشاهده آمار فوق گواه این امر است که در زمینه استفاده از فناوری جدید، علی‌الخصوص اینترنت، که از پیش نیازهای ورود به بازار جهانی است، فاصله زیادی را با سایر شهرهای جهان داریم.

تیلور در تحقیق خود، سلسله‌مراتب شهرهای جهانی را بر مبنای جدول زیر طبقه‌بندی می‌کند که بر اساس این تحقیق تهران نتوانسته است خود را در سلسله‌مراتب شهرهای جهانی جای دهد.

جدول ۷. سلسله مراتب شهرهای جهانی

الف) شهرهای جهانی آلفا لندن، پاریس، نیویورک، توکیو شیکاگو، فرانکفورت، هنگ هنگ، لس آنجلس، میلان، سنگاپور
ب) شهرهای جهانی بتا سان فرانسیسکو، سیدنی، تورنتو، زوریخ بروکسل، مادرید، مکزیکوسیتی، ساو پائولو مسکو، ستول
ج) شهرهای جهانی گاما آمستردام، بوستون، کاراکاس، دالاس، دوسلدورف، هوستن، ژوهانسبورگ، ملبورن، اوساکا، پراگ، سانتیاگو، تایپه، واشنگتن بانکوک، پکن، رم، استکهلم، ورشو آتلانتا، بارسلون، برلین، بوینس آیرس، بوداپست، کپنهاگ، هامبورگ، استانبول، کوالالامپور، مانیل، میامی، مینیاپولیس، مونترال، مونیخ، شانگهای
د) دارای علائمی برای شکل گیری شهرهای جهانی اوکلند، دوبلین، هلسینکی، لوکزامبورگ، لیون، بمبئی، دهلی نو، فیلادلفیا، ریودوژانیرو، تالابو، وین ابوظبی، آلماتی، آتن، بیرمنگام، بوگوتا، براتیسلاوا، بریسین، بخارست.

Source : Taylor :2004

جمع‌بندی

با توجه به مباحث مطرح شده و ارزیابی ۵ متغیر، می‌توان ادعا کرد که کلانشهر تهران نتوانسته است در شبکه شهرهای جهانی حضوری پویا داشته باشد، به طوریکه در تمامی شاخص‌ها، اختلاف تهران با سایر شهرهای جهانی اعم از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه فاحش است. در رتبه بندی تیلور که در سال ۲۰۰۴ انجام شده بود تهران در کنار شهرهایی قرار گرفته است که دارای کمترین شواهد جهانی شدن هستند. همچنین تحقیق حاضر نیز این ادعا را تایید می‌کند. در چند سال گذشته شهرهای منطقه از جمله استانبول توانسته‌اند خود را به عنوان یک شهر جهانی مطرح کند و اختلاف خود را با تهران افزایش دهد. در اقیانوس ۱۴۰۴ تهران جهان شهری فرهنگی و دانش بنیان در دنیای اسلام معرفی شده است اما آمار و ارقام مصداق این جمله را تایید نمی‌کند. تهران دو رقیب جدی در منطقه را دارد: دبی و استانبول.

با دقت در ویژگی‌های عملکردی، تعداد شرکت‌های خارجی، و تولیدات در سطح جهانی پی می‌بریم که کلانشهر تهران فاقد عملکردهای جهانی است. در بحث سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و حجم تجارت، تهران با سایر شهرها قابل قیاس نیست به طوری که تهران خود را به‌عنوان یک شهر مصرف کننده نشان داده است. تهران در وضعیت موجود فاقد توان‌های

رقابتی با تولیدات جهانی در روابط اقتصادی است. لیکن بازارهای مصرف شهر تهران بر روی کالاهای خارجی و تبلیغات رسانه‌ای باز است. چنین الگویی کلانشهر تهران را به مرکز مصرف در بازار جهانی تبدیل و در دسته کلانشهرهای پیرامونی قرار داده است. همچنین تعداد بانک‌های خارجی نیز در تهران قابل قیاس با سایر شهرهای جهانی حتی شهرهای منطقه نیز نیست این در حالی است که تعداد بانک‌های خارجی در تهران از میانگین کشورهای در حال توسعه نیز کمتر است. در بحث شبکه خطوط هوایی علاوه بر استناد بر نتایج تحقیقات گذشته که توسط تیلور انجام گرفته است تحقیق حاضر نیز این امر را تایید می‌کند که تهران به‌عنوان گره‌گاه حمل و نقل در جهان مطرح نیست و با توجه به موقعیت ممتاز خود، نتوانسته است جایگاه خود را حفظ کند و کلانشهرهای استانبول و دبی گوی سبقت را از تهران ربوده‌اند. شاخص‌های مربوط به اینترنت که می‌تواند تسهیل‌کننده فرایند جهانی شدن اقتصاد باشد و به‌عنوان بعد چهارم جهانی شدن مطرح است در تهران، دارای اختلاف زیادی با سایر شهرهاست. به‌طور کلی می‌توان نتیجه گرفت که تهران هنوز نتوانسته است خود را به‌عنوان یک شهر جهانی در صحنه بین‌المللی نشان دهد و برای ورود به فرایند و ادغام در سیستم شهرهای جهانی راه درازی را در پیش دارد که جزء از طریق سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی منطقی نتیجه‌ای در پی نخواهد داشت.

پیشنهادات

- از بین رفتن یا کاهش تحریم‌های بین‌المللی که مانع اصلی ورود سرمایه و کاهش حجم تجارت کشور و کلانشهر تهران است.
- ایجاد و تقویت بستر مزیت رقابتی در کلانشهر تهران در برابر رقبای دیگر منطقه‌ای (دبی، استانبول).
- هدف قرار دادن بازارهای جهانی به جای بازارهای منطقه‌ای
- تبلیغات بین‌المللی برای جذب سرمایه و گردشگر خارجی.
- ایجاد شرایط تضمینی برای سرمایه‌گذاران خارجی جهت سرمایه‌گذاری در تهران (تضمین سرمایه و انتقال سود حاصله).
- کاهش میزان تعرفه‌ها و محدودیت‌های بازرگانی کالا، تا موجب تسهیل واردات و صادرات کالا و تقویت تجارت جهانی شود.
- زمینه ایجاد تمرکز جغرافیایی نهادهای مالی تراز اول جهان در کلانشهر تهران
- سیاست‌های خردمندان دولت برای تنش‌زدایی به‌منظور کسب هویت و شناسنامه جهانی برای شهر تهران جهت سرمایه‌گذاری.

- شناخت ظرفیت‌های پذیرش نقش‌های جهانی در حوزه‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی و برنامه‌ریزی راهبردی برای تحقق آن.
- شناخت فضاهاى مناسب در جهت استقرار فعالیت‌های منطبق با عملکردهای شهر جهانی.

فهرست منابع

۱. احمدی، میترا (۱۳۸۷) جهانی شدن و پایداری شهری، مؤسسه تحقیقات و علوم انسانی، تهران
۲. اسکات، جان آلن (۱۳۸۴) شهر منطقه های جهانی، ترجمه پانته آ لطفی کاظمی، انتشارات و پردازش و برنامه‌ریزی شهری، تهران.
۳. اکسفورد، باری (۱۳۷۸) نظام جهانی، اقتصاد، سیاست و فرهنگ، ترجمه حمیرا شیرزاده، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، تهران
۴. ایران زاده، سلیمان (۱۳۸۰) جهانی شدن و تحولات استراتژیک در مدیریت و سازمان، مرکز آموزش مدیریت دولتی.
۵. تاجبخش، کامبیز (۱۳۸۵) جهانی سازی یا بهبود بهره‌وری بررسی چالشهای اصلی کلانشهر تهران، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۱.
۶. جعفری صمیمی، اکرم (۱۳۸۴) جهانی شدن، شاخصها و جایگاه اقتصاد ایران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی وابسته به مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، تهران.
۷. شهرها در فرآیند جهانی شدن، گزارش جهانی سکونتگاه‌های انسانی/ مرکز سکونتگاه‌های انسانی سازمان ملل، ترجمه رضایور خردمند تهران، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران، ۱۳۸۸.
۸. صرافی، مظفر و علیرضا محمدی (۱۳۸۹) الزامات مدیریت مناطق کلانشهری در فرآیند جهانی شدن با تاکید بر منطقه کلانشهری تهران در: مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین المللی مدیریت شهری با رویکرد توسعه پایدار. تهران: انتشارات شهرداری تهران، صص ۷۷-۵۲.
۹. رابرتسون، رونالد (۱۳۸۵) جهانی شدن (تئوری‌های اجتماعی و فرهنگی جهانی) ترجمه کمال پولادی، نشر ثالث، تهران.
۱۰. فنی، زهره (۱۳۸۸) درآمدی بر جهانی شدن، توسعه و پایداری، انتشارات سازمان جغرافیایی، تهران.
۱۱. کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰) عصر اطلاعات ترجمه احد علیقلیان، افشین خاکباز، جلد ۱، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران.
۱۲. گزارش عملکرد فرا بخشی برنامه سوم توسعه استان تهران (۱۳۸۵) سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان تهران.
۱۳. محسنی، منوچهر (۱۳۸۰) جامعه شناسی جامعه اطلاعاتی، نشر دیدار، تهران.
۱۴. نصیری، اسماعیل (۱۳۸۸) جهانی شدن و چالش‌های شهر و شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه، نشر گنج هنر، تهران..

۱۵. نظریان، اصغر، علیرضا سلیمانی (۱۳۸۹)، جایگاه کلان شهرهای کشورهای اسلامی در فرایند جهانی شدن و پراکنش مکانی فعالیتهای جهانی شدن در آنها، چهارمین کنفرانس جغرافییدانان جهان اسلام، زاهدان
۱۶. واترز، مالکوم (۱۳۷۹) جهانی شدن، ترجمه اسماعیل مردانی گیوی و سیاوش مریدی، تهران، انتشارات سازمان مدیریت صنعتی.
17. Aghaei, P. (2013) Tehran in the process of economic globalization, *Bulletin of Environment, Pharmacology and Life Sciences* Volume 3 [1] December. 6-8.
18. Aribas, I. & Perez, F. (2008) *Measuring Globalization of International trade: Theory and Evidence*, Universitat jaume iand Ivie, Valensia Spain, 127-128.
19. Breitung, W & Gunter, M. (2006). *Local and Social Change In a Global City-The Case of Hong Kong*, In Wu Furlong (Eds), *Globalization and the Chinese City*, Rutledge.
20. Erkip, F (2000) , global transformations versus local dynamics in Istanbul, planning in a fragmented metropolis; *Cities*, Vol. 17, No. 5, pp. 371-377.
21. Friedman J. (1999) *Intercity networks in a globalizing Era*; Global City-Region Conference, University of California, Los Angeles.
22. Giddens, A. (1990), *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press. Stanford. P 199.
23. Hall, P. (2005). "The World's Urban Systems: A European Perspective", *Global Urban Development*, Vol .1.
24. Harvey, D. (1989) *The Condition of Post- modernity*, Basill Blakwell. Oxford.. P 241.
25. Kaya, Y. (2007) *Proletarianization Whit Polarization: Industrialization, globalization, and social class in Turkey, 1980-2005*, Department of Sociology and Criminal justice, University of North Carolina Wilmington.
26. Taylor, P. (2004) "Is There a Europe Cities: World Cities and Limitations of Geographical Scale Analyses", in R. McMaster and E. Sheppard (eds), *Scale and Geographical Inquiry*, Oxford: Blackwell.
27. Witlox, F., Vereecken, L., and Derudder, B. (2004) "Mapping the Global Network Economy on the Basis of Air Passenger Transport Flows." *GaWC Research Bulletin* 157. 8th December.
28. www.iio.oietai.ir
29. www.tehranexpor.com

30. www.tebayan.net
31. www.tehran.ir
32. www.yazdit.mihanblog.com1 and Available in www.tebayan.net
33. www.unctad.org
34. www.tarabaranmag.ir/ModuleDefinitions/NewsArticles
35. Zhang, X.Q (2010) Better Cities, Better Economies in: Urban World. 2(4):56-58

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی